

**Evropska raziskava o alkoholu in
preostalih drogah med
šolsko mladino 2011**

Mag. Eva Stergar, univ. dipl. psih.

Uvod

Evropska raziskava o alkoholu in preostalih drogah med šolsko mladino – ESPAD poteka po standardizirani mednarodni metodologiji v koordinaciji Švedskega sveta za informacije o alkoholu in preostalih drogah (CAN) od leta 1995 dalje v štiriletnih razmakih. Leta 2013 se je mednarodni koordinator preselil na EMCDDA – Evropski center za spremljanje drog in zasvojenosti z drogami v Lizbono.

Cilj raziskave ESPAD je zbrati primerljive podatke o uporabi različnih psihoaktivnih snovi med 15- in 16-letnimi dijaki¹ v Evropi za spremljanje trendov v državah in med njimi. Do zdaj je bilo opravljenih pet serij zbiranja podatkov. Prva študija iz leta 1995 je potekala v 26 državah, zbiranje podatkov leta 2011 pa se je izvajalo v 37 državah. Ključni rezultati raziskave ESPAD iz leta 2011 so na voljo za 36 držav. Slovenija je sodelovala v vseh petih do sedaj opravljenih raziskavah.

Metodologija

Vzorec

Podatke se zbira v stratificiranih slučajnih vzorcih, reprezentativnih za dijake, ki v letu zbiranja dopolnijo 16 let – torej je raziskava leta 2011 zajela šolsko mladino, rojeno leta 1995. Enota vzorčenja je razred. Razrede se po slučaju izbere iz seznamov vseh oddelkov prvega letnika slovenskih srednjih šol za štiri vrste programov srednjega izobraževanja. Leta 2011 je bilo v vzorec izbranih 4.386 oseb iz 180 oddelkov prvega letnika, anketo jih je izpolnilo 3.851. V končno obdelavo je bilo vključenih 3.186 oseb (1.561 fantov in 1.625 deklet), rojenih leta 1995. Povprečna starost je bila 15,8 leta.

Vprašalnik

Vprašalnik ESPAD je razvila skupina strokovnjakov ESPAD na podlagi vprašalnika Pompidou za raziskavo o uporabi drog med šolsko populacijo (Hibell in sod., 2012). Vprašalnik je sestavljen iz jedrnih vprašanj, izbirnih vprašanj in modulov. Jedrna vprašanja so obvezna za vse države in se nanašajo na izbrane demografske spremenljivke, pogostost uporabe različnih drog v vsem življenju, zadnjem letu in zadnjem mesecu pred anketo, starost ob iniciaciji oz. začetku redne uporabe drog, stališča do uporabe drog (dostopnost, tveganje za zdravje), oceno pogostosti uporabe drog med vrstniki in starejšimi sorojenci, družinske okoliščine, šolsko uspešnost, dejavnost v prostem času, zadovoljstvo z odnosi (starši, vrstniki). Vsaka država se lahko odloči še za nekaj izbirnih vprašanj in vprašanja največ dveh

¹ Uporabljeni izrazi, zapisani v slovnični obliki moškega spola, so uporabljeni kot nevtralni in veljajo enakovredno za oba spola.

modulov. Slovenski vprašalnik vsebuje poleg jedrnih vprašanj še vprašanja psihosocialnega modula in modula integracija.

Postopek

Zbiranje podatkov opravijo v razredih šolski svetovalni delavci na podlagi strokovnih navodil. Anketiranje poteka teden ali največ dva v natančno določenem časovnem obdobju, ko mesec pred anketiranjem ni bilo niti počitnic niti praznikov. Leta 2011 je to bilo med 11. in 15. aprilom. Ena od šol je opravila anketiranje 28. in 31. marca (obakrat en razred), dve šoli pa 18. aprila. Do spremembe datuma je prišlo zato, ker so bili dijaki v tednu med 11. in 15. 4. na praksi.

Vsem v raziskavo vključenim osebam je zagotovljena popolna anonimnost. V vprašalniku so le tri osebna vprašanja (letnica in mesec rojstva ter spol), na podlagi katerih pa ni moč ugotoviti identitete osebe, ki je vprašalnik izpolnjevala. Vsak anketiranec prejme kuverto, v katero zalepi vprašalnik z odgovori. Izvajalec ankete spravi vprašalnike v za to pripravljeno škatlo, ki jo takoj po anketiranju odpošlje na KIMDPŠ.

Obdelava podatkov

Vnos in obdelava podatkov potekata s programom SPSS.

Pred vnosom podatkov v računalniško bazo je opravljen pregled vprašalnikov (ujemanje števila vprašalnikov s podatki v razrednem poročilu in kakovost odgovarjanja) ter šifriranje (država, šola, razred, oseba, vrsta programa). Čiščenje podatkov opravi upravljalec mednarodne baze podatkov v dveh fazah. V prvi fazi izloči neuporabne primere, v drugi pa opravi logično substitucijo manjkajočih vrednosti. Nato pošlje nacionalne podatke raziskovalnemu timu v nadaljnjo obdelavo.

Oprelitev izbranih terminov

Redna uporaba: med redne uporabnike štejemo tiste anketirance, ki so na vprašanje o uporabi neke droge v vsem življenju odgovorili, da so jo uporabili 40-krat ali pogosteje.

Katerakoli prepovedana droga: v spremenljivki upoštevamo kanabis, amfetamine, kokain, krek, ekstazi, LSD ali druge halucinogene, heroin in GHB.

Katerakoli prepovedana droga razen kanabisa: v spremenljivki upoštevamo amfetamine, kokain, krek, ekstazi, LSD ali druge halucinogene, heroin in GHB

Države ESPAD: so države, ki so sodelovale v raziskavi leta 2011 in katerih podatki so vključeni v mednarodno poročilo za leto 2011: Albanija, Belgija (Flandrija), Bosna in Hercegovina (Republika Srbska), Bolgarija, Ciper, Češka republika, Črna gora, Danska, Estonija, Ferski otoki, Finska, Francija, Grčija, Hrvaška, Irska, Islandija, Italija, Latvija, Lihtenštajn, Litva, Madžarska, Malta, Moldavija, Monako, Nemčija (5 zveznih dežel), Norveška, Poljska, Portugalska, Romunija, Ruska federacija (Moskva), Slovaška, Slovenija, Srbija, Švedska, Ukrajina in Združeno kraljestvo.

Rezultati

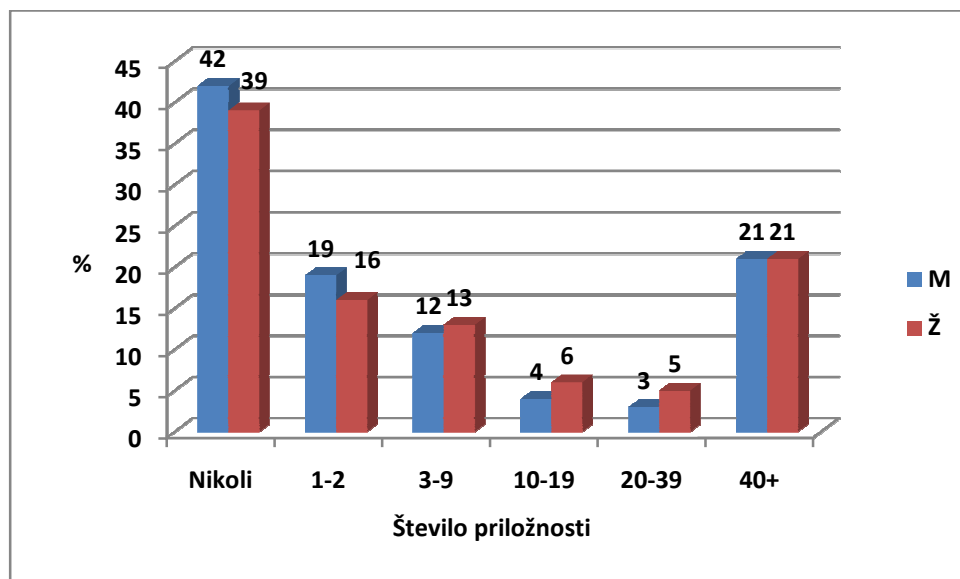
Cigarete

Skoraj tri četrtine anketiranih je menilo, da so jim cigarete dostopne; razlike po spolu so bile statistično značilne ($\chi^2=39,766$, $df=5$, $p<0,0001$, $C=0,11$), in sicer so dekleta pogosteje menila, da bi si precej oziroma zelo lahko priskrbeli cigarete. V povprečju je 60% dijakov je navedlo, da so vsaj enkrat v življenju poskusili kaditi cigarete, 32% pa jih je kadilo cigarete v zadnjih 30 dneh. Odstotek vseh dijakov je v zadnjih 30 dneh pokadil najmanj eno škatlico ali več cigaret na dan.

Razlike med spoloma v pogostosti kajenja cigaret v vsem življenju so leta 2011 prvič v vseh letih raziskovanja statistično značilne ($\chi^2=26,828$, $df=6$, $p<0,0001$, $C=0,09$): fantje so pogosteje odgovorili, da v življenju niso kadili oziroma da so kadili enkrat do dvakrat.

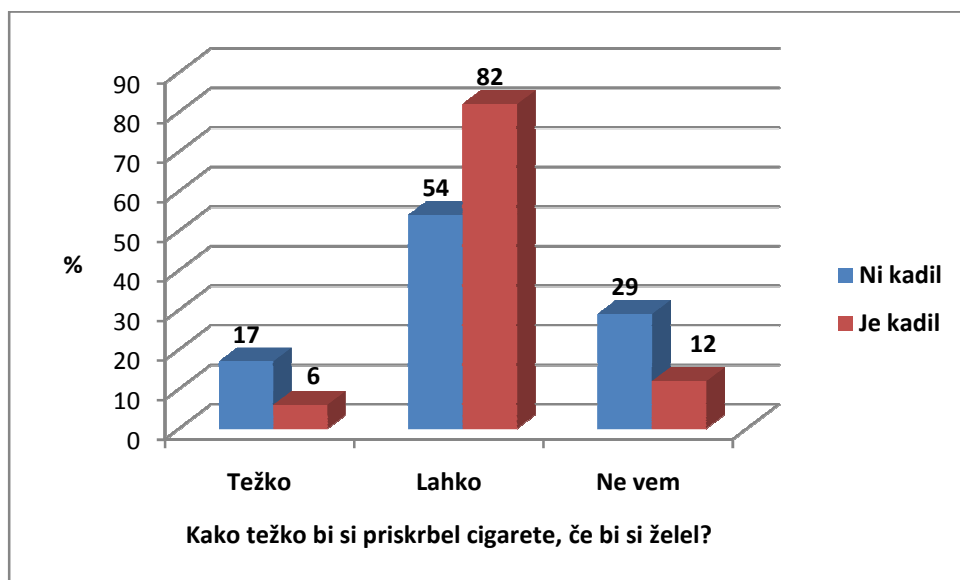
Razlike po spolu glede kajenja cigaret v zadnjem mesecu so sicer statistično značilne, a zveza ni zelo močna ($\chi^2=17,331$, $df=6$, $p<0,008$, $C=0,07$).

Slika 1: Pogostost kajenja cigaret v vsem življenju po spolu, ESPAD Slovenija 2011

Zveza med mnenjem o dostopnosti cigaret in kajenjem cigaret je statistično značilna ($\chi^2=387,124$, $df=12$, $p<0,0001$, $C=0,33$): tisti, ki so menili, da bi si težko priskrbeli cigarete, so bolj pogosto odgovorili, da v življenju niso kadili, prav tako tudi tisti, ki so odgovorili z »ne vem«. Podobna zveza se je pokazala za kajenje v preteklem mesecu.

Slika 2: Zaznana dostopnost cigaret in kajenje v vsem življenju, ESPAD Slovenija, 2011

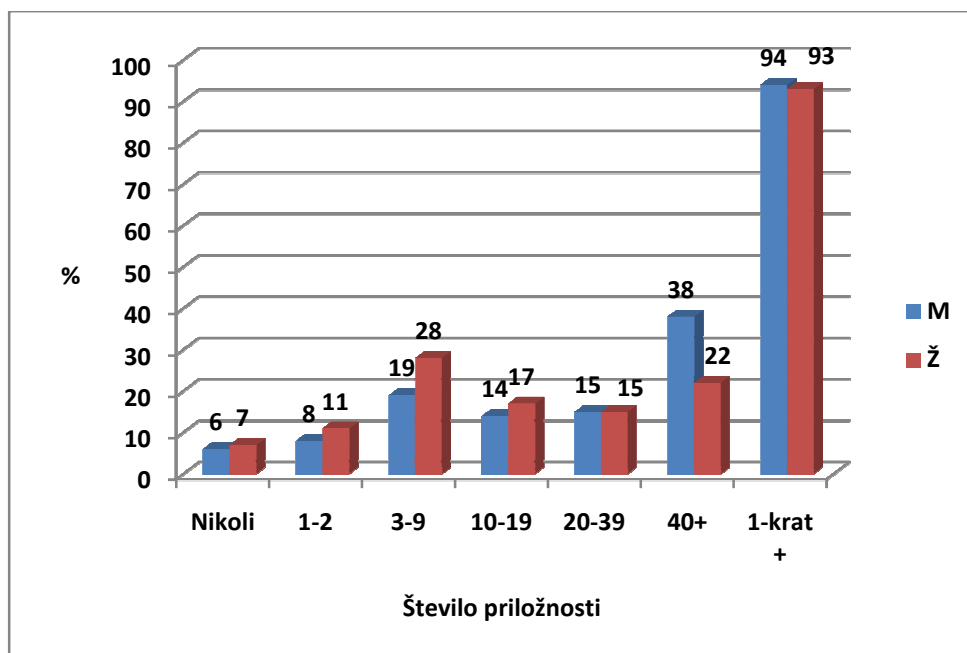
V starosti 13 let ali manj je prvo cigareto pokadilo 32% anketiranih (pogosteje fantje kot dekleta – 35% oz. 29%; ($\chi^2=68,819$, $df=8$, $p<0,0001$, $C=0,15$), dnevno je v tej starosti začelo kaditi 5% - 6% fantov oziroma 4% deklet ($\chi^2=20,34$, $df=8$, $p<0,009$, $C=0,08$).

Alkohol

88% anketiranih je odgovorilo, da jim je katerakoli alkoholna pijača (zlahka) dostopna. Pivo, alkopopi in vino so zlahka dostopni trem četrtinam vprašanih oziroma več. Samo žgane pijače so manj dostopne – zlahka bi si jih priskrbelo »le« 59% anketiranih. Ocena dostopnosti alkoholnih pijač se med spoloma statistično značilno razlikuje – fantje pogosteje kot dekleta menijo, da so jim različne alkoholne pijače težje dostopne.

V Sloveniji ima izkušnje s pitjem alkoholnih pijač kar 93% respondentov.

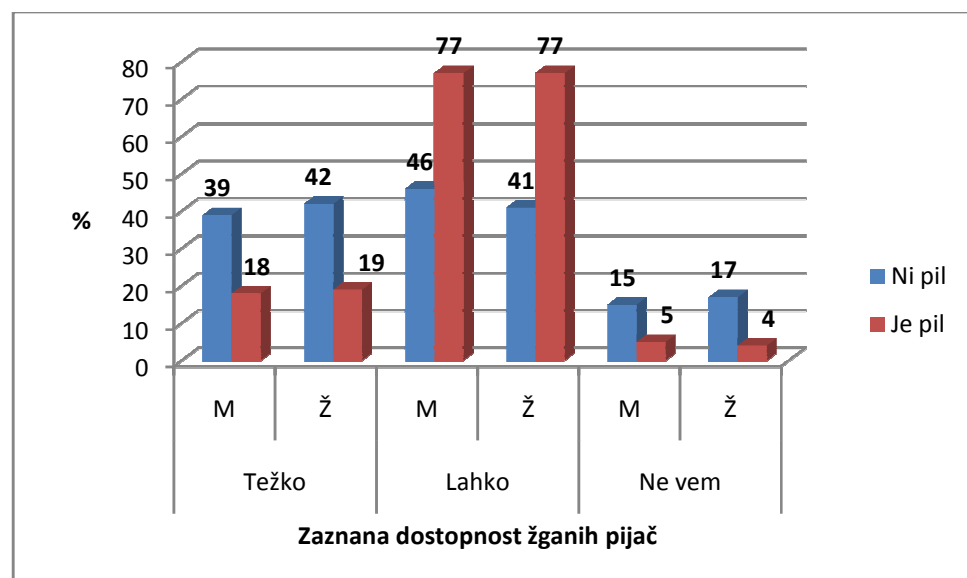
Slika 3: Pogostost pitja alkoholnih pijač v vsem življenju po spolu, ESPAD Slovenija 2011

Razlike med spoloma v pogostosti pitja alkoholnih pijač vsem življenju so bile statistično značilne ($\chi^2=108,993$, $df=6$, $p<0,0001$, $C=0,18$): dekleta so pogosteje kot fantje odgovorila, da niso pila oziroma da so pila bolj poredko, fantje pa so pogosteje odgovorili, da so pili redno.

Tudi v primeru alkohola je povezava med mnenjem o dostopnosti in pogostostjo pitja alkoholnih pijač statistično značilna: tisti, ki menijo, da so alkoholne pijače težko dostopne, so pogosteje odgovorili, da v življenju niso pili oz. da so pili redko (1- do 2-krat, 3- do 5-krat, 6- do 9-krat).

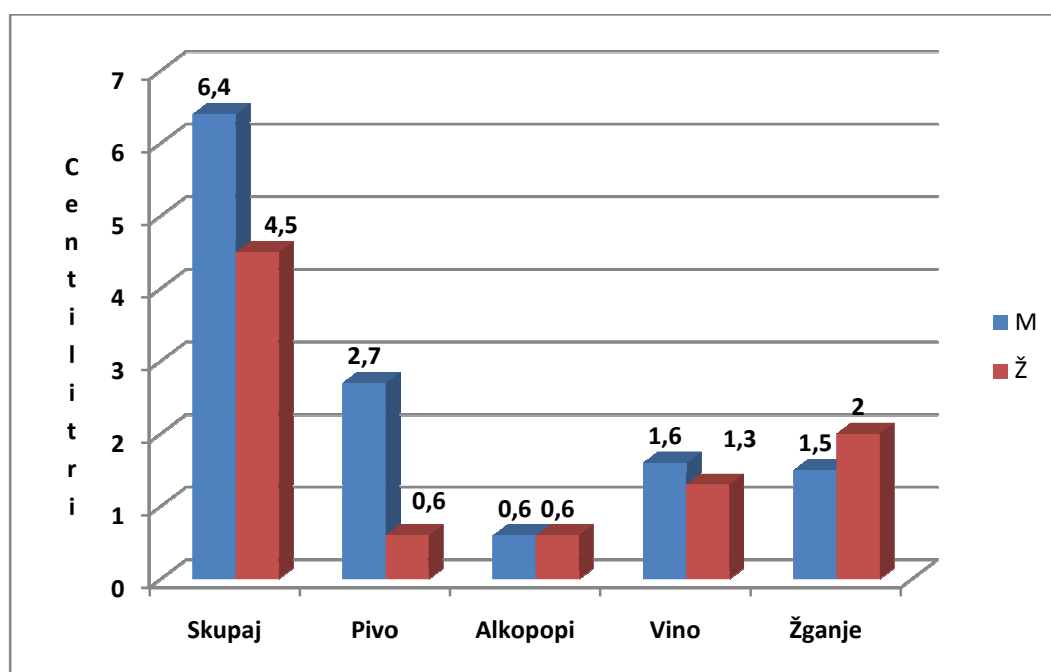
Slika 4: Zaznana dostopnost žganih pijač in pitje žganih pijač v zadnjih 30 dneh po spolu, ESPAD Slovenija 2011

V zadnjem letu je alkoholne pijače pilo 87% anketiranih – 88% fantov oziroma 86% deklet; v zadnjem mesecu pred anketo pa 65% – 68% fantov oziroma 62% deklet. Povezava med pogostostjo pitja alkoholnih pijač v zadnjem letu oziroma mesecu s spolom anketiranih je v obeh primerih statistično značilna ($\chi^2=91,426$, $df=6$, $p<0,0001$, $C= 0,17$) oziroma ($\chi^2=97,49$, $df=6$, $p<0,0001$, $C= 0,17$). Dekleta so pogosteje odgovorila, da niso pila oziroma da so pila bolj poredko.

Ob zadnji pivski priložnosti so fantje popili 6,4 cl čistega alkohola (2,7 cl s pivom, 0,6 cl z alkopopi, 1,6 cl z vinom in 1,5 cl z žganjem), dekleta pa 4,5 cl (0,6 cl s pivom, 0,6 cl z alkopopi, 1,3 cl z vinom in 2,0 cl z žganimi pijačami).

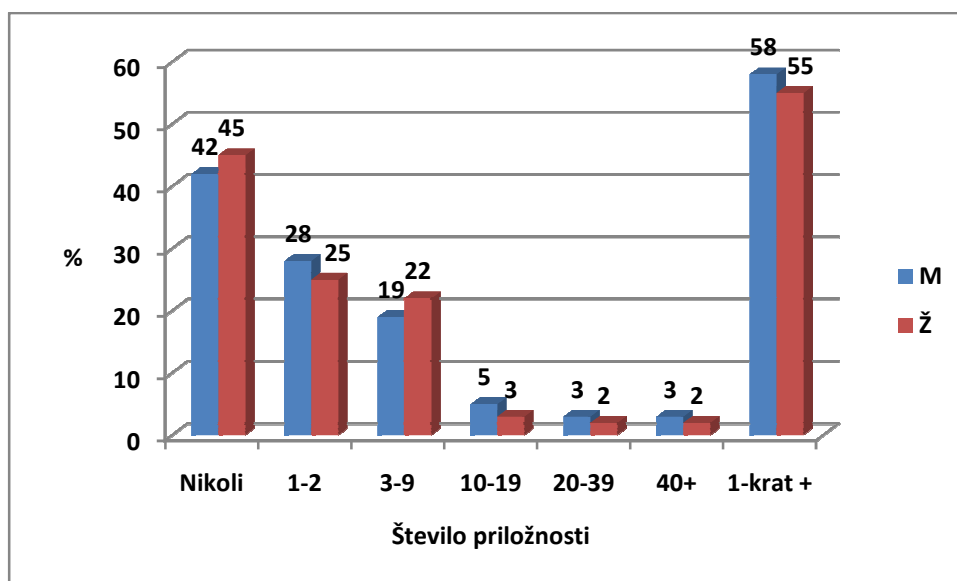
Slika 5: Količina popitega čistega alkohola ob zadnji pivski priložnosti po spolu, v centilitrih, ESPAD Slovenija 2011

Ti podatki kažejo, da je v Sloveniji tako kot v mnogih državah ESPAD pivo glavna pijača med fanti, medtem ko so žgane pijače najpogostejša pijača med dekleti.

Več kot polovica anketiranih (56%) je odgovorila, da so v življenju že bili opiti do te mere, da so se pri hoji opotekali, se jim je zapletal jezik, so bruhal ali pa se kasneje niso mogli spomniti, kaj se je dogajalo. Zveza s spolom je sicer statistično značilna ($\chi^2=22,143$, $df=6$, $p<0,001$, $C= 0,08$), a šibka: dekleta so pogosteje odgovorila, da v vsem življenju še niso bila opita oziroma da so bila opita redko.

Slika 6: Pogostost opitosti v vsem življenju po spolu, ESPAD Slovenija 2011

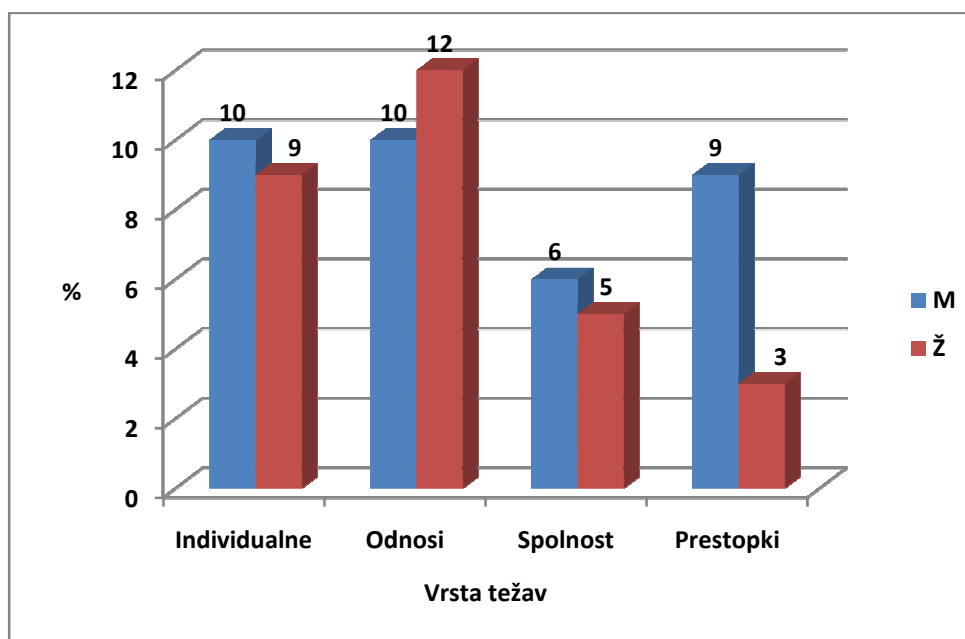
V zadnjih 12 mesecih oziroma tridesetih dneh pred anketo je bilo opitih 45% anketiranih oziroma 21%.

Opitost je mogoče meriti tudi na ta način, da vprašamo, kako pogosto nekdo popije pet pijač ali več zapored ob isti priložnosti. Da so v zadnjih 30 dneh popili 5 ali več pijač zapored, je odgovorilo 53% anketiranih – 55% fantov in 50% deklet ($\chi^2=23,006$, $df=5$, $p<0,0001$, $C=0,09$). Dekleta so pogosteje odgovorila, da sploh niso pila na takšen način. Če pa že so, se je to zgodilo enkrat.

Kar nekaj dijakov je poročalo, da so imeli v zadnjih 12 mesecih težave, povezane z uživanjem alkohola. Težave smo razporedili v štiri skupine: individualne težave (kot npr. nezgoda ali poškodba, slabi rezultati pri šolskem delu, hospitalizacija), težave v odnosih (kot npr. resni problemi s prijatelji, starši), težave, povezane s spolnostjo (kot npr. »spolni odnos, ki sem ga kasneje obžaloval«, nezaščiten spolni odnos) in delinkvenca (kot npr. pretep, žrtev rop in težave s policijo). Najpogostejše težave so bile: »slab uspeh v šoli ali pri delu« (14 %) in »resne težave s prijatelji (9 %) oz. starši« (12%).

Večina težav, povezanih s pitjem alkohola, je v povprečju pogostejša med fanti. To je najočitneje v primeru težav s področja prestopništva, kjer so se fantje pogosteje zapletli v težave s policijo in pretepe.

Slika 7: Težave zaradi pitja alkoholnih pijač po spolu, ESPAD Slovenija 2011

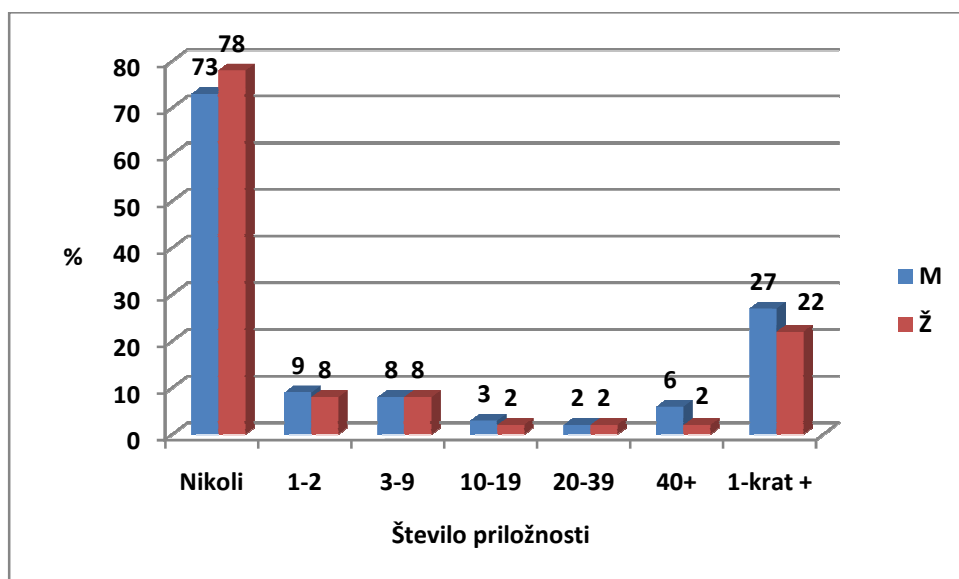

Katerakoli prepovedana droga; kanabis

Skoraj vsak drugi slovenski anketiranec (45 %) meni, da mu je kanabis precej oziroma zlahka dostopen, pomirjevala zaznava kot dostopna četrtna vprašanih, ekstazi petina, medtem ko ocenjuje amfetamine kot precej oziroma zlahka dostopne 13% vprašanih.

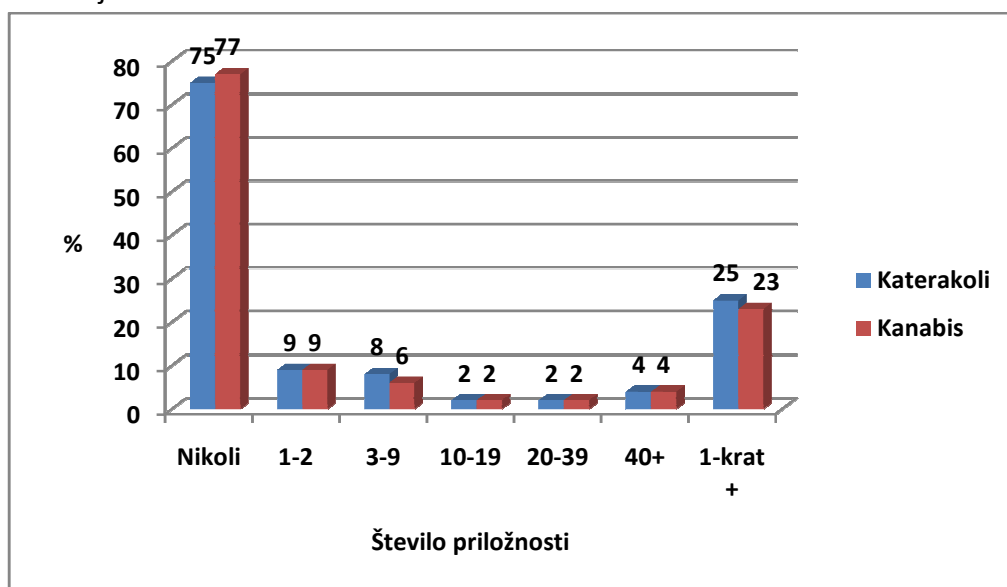
Četrtna anketiranih je odgovorila, da je v življenju že uporabila katero od prepovedanih drog – fantje statistično značilno pogosteje kot dekleta ($\chi^2=27,831$, $df=5$, $p<0,0001$, $C=0,09$).

Slika 8: Pogostost uporabe katerekoli prepovedane droge v vsem življenju po spolu; ESPAD Slovenija 2011

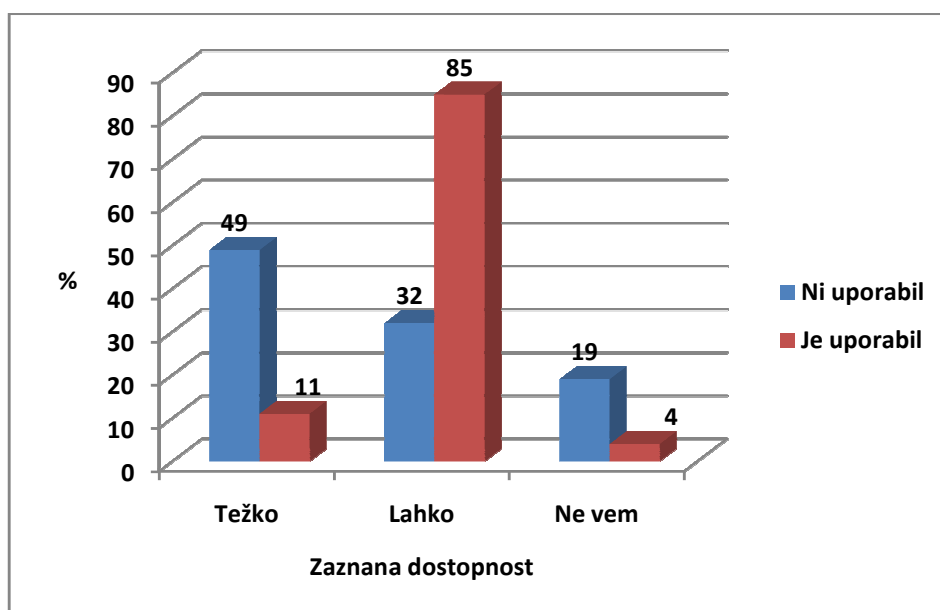
Večino vseživljenjske uporabe katerekoli prepovedane droge pojasnimo z uporabo kanabisa, s katerim je imelo leta 2011 izkušnjo 23% vprašanih. V letu pred anketo je kanabis uporabilo 19% vprašanih, v mesecu pred anketo pa 10%. Razlike med spoloma so statistično značilne: kanabis je uporabilo več fantov kot deklet.

Slika 9: Pogostost uporabe katerekoli prepovedane droge in kanabisa v vsem življenju, ESPAD Slovenija 2011

Ocena zaznane dostopnosti kanabisa je statistično značilno povezana s pogostjo uporabe kanabisa v vsem življenju – tisti, ki ocenjujejo nabavo kanabisa kot nemogočo, zelo ali precej težko, so pogosteje odgovorili, da ga niso nikoli uporabili ($\chi^2=977,273$, $p<0,0001$, $C=0,49$).

Slika 10: Zaznana dostopnost in pogostost uporabe kanabisa v vsem življenju, ESPAD Slovenija 2011

Primerjava s povprečjem držav ESPAD (slika 13) kaže, da je v Sloveniji 7% več anketiranih odgovorilo, da imajo izkušnje z uporabo katerekoli prepovedane droge v vsem življenju. O izkušnjah z uporabo kanabisa je v Sloveniji poročalo 6% več anketiranih, kot je bilo povprečje držav ESPAD.

Katerakoli prepovedana droga razen kanabisa

6% anketiranih je odgovorilo, da so v vsem življenju uporabili katerokoli drogo razen kanabisa, kar je enako povprečju držav ESPAD (slika 13) za to spremenljivko. Razlike med spoloma v pogostosti uporabe katerekoli prepovedane droge razen kanabisa statistično niso bile značilne.

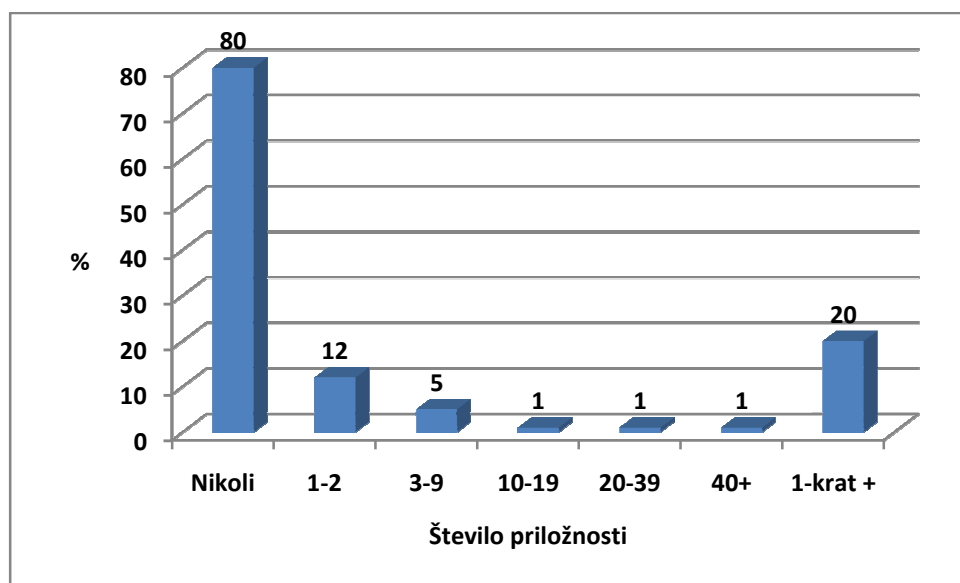
Ekstazi, heroin, kokain, krek

Leta 2011 je 2% anketiranih odgovorilo, da so v vsem življenju uporabili ekstazi, 3% so uporabili kokain, po 2% amfetamine, krek, LSD ali nek drug halucinogen in po 1% heroin oz. GHB. Kot v preteklih raziskavah ESPAD tudi za leto 2011 ugotavljamo, da je uporaba naštetih drog v raziskovani skupini relativno redek pojav.

Hlapila

Leta 2011 je o vseživljenjski uporabi hlapil poročalo 20% anketiranih, o uporabi v zadnjem letu 9% in o uporabi v zadnjem mesecu 4%. Razlike med spoloma v pogostosti vdihavanja hlapov statistično niso bile značilne.

Slika 11: Pogostost vdihavanja hlapov zato, da bi bil zadet, v vsem življenju, ESPAD Slovenija 2011

Primerjava s povprečjem držav ESPAD, ki znaša 9% (slika 13), kaže, da je med slovenskimi všolanimi mladostniki vdihavanje hlapov značilno pogostejše.

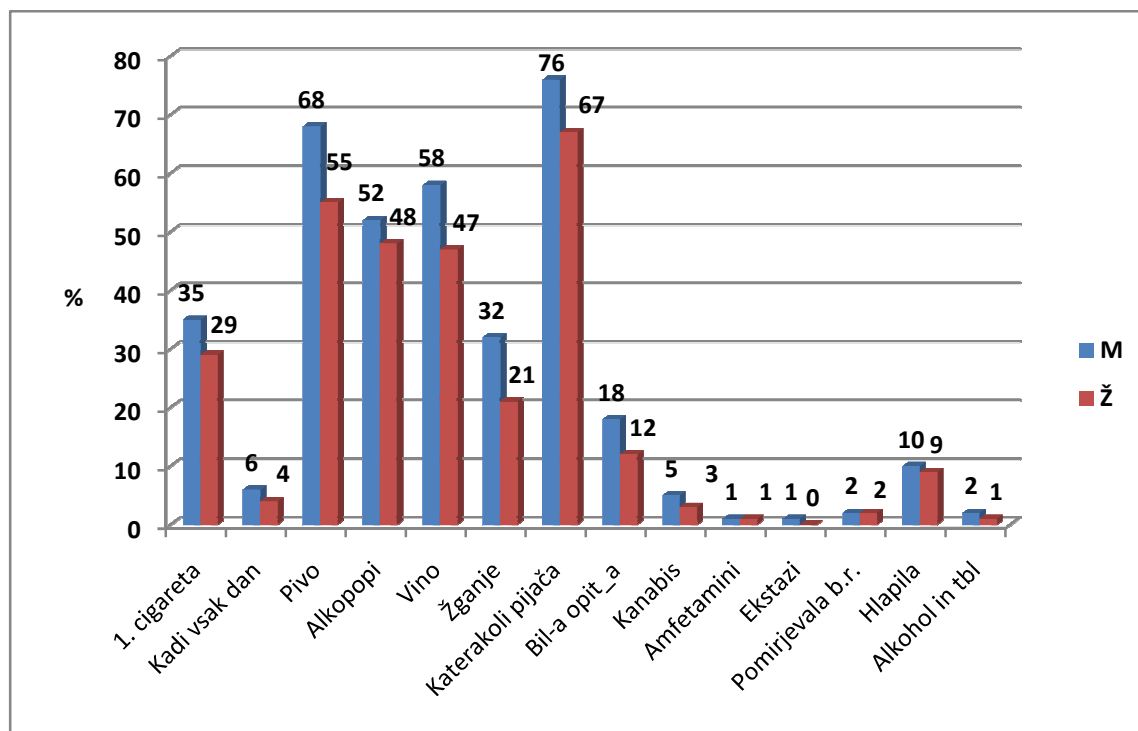
Pomirjevala, ki jih ni predpisal zdravnik

5% anketiranih je v vsem življenju uporabilo pomirjevala ali sedative, ki jim jih ni predpisal zdravnik. Povezava s spolom, ki kaže, da so dekleta pogosteje uporabila pomirjevala brez zdravnikovega recepta, je sicer statistično značilna pri $p < 0,01$, a šibka ($C = 0,07$).

Starost ob prvi rabi psihoaktivnih snovi

Na sliki 12 prikazujemo odstotke anketiranih, ki so prvič uporabili različne droge v starosti 13 let ali manj.

Slika 12: Starost ob prvi uporabi različnih psihoaktivnih snovi, ESPAD Slovenija 2011

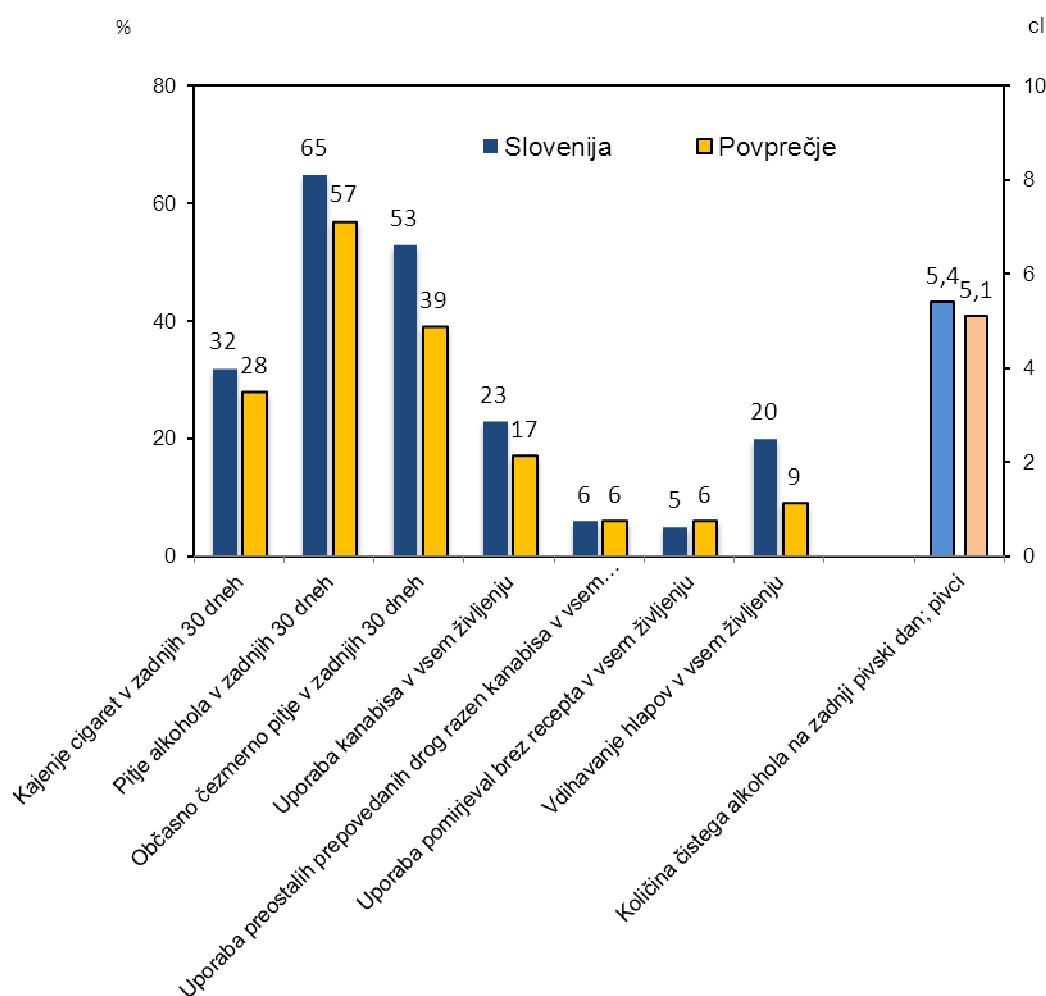
Odgovori anketirancev na vprašanje o tem, koliko so bili stari, ko so prvič uporabili različne psihoaktivne snovi, kažejo, da v starosti 13 let ali manj otroci najpogosteje poskusijo relativno dovoljene psihoaktivne snovi, in sicer alkoholne pijače in cigarete. Kar 71% anketiranih je odgovorilo, da so popili prvo alkoholno pijačo (bodisi pivo, alkopop, vino ali žgane pijače), ko so imeli 13 let ali manj. 15% jih je bilo v tej starosti že opitih, prvo cigareto pa jih je pokadilo 32%.

Uporaba prepovedanih drog je pri 13-letnikih ali mlajših redek pojav, pogostejša je v starosti 14 oz. 15 let.

Primerjava pogostosti uporabe prepovedanih drog s povprečji držav ESPAD

Za slovenske rezultate leta 2011 je še najbolj opazen relativno visok odstotek dijakov, ki poročajo o tem, da so kadar koli v življenju vdihavali hlapce zato, da bi bili zadeti (20% v primerjavi s povprečjem ESPAD 9%). Slovenski anketiranci so se uvrstili nekoliko nad povprečje držav ESPAD na treh, z alkoholom povezanih spremenljivkah, kajenju cigaret v zadnjem mesecu in pri uporabi kanabisa kadarkoli v življenju. Slovenija se je tako umestila nad povprečje vseh držav ESPAD pri petih ključnih spremenljivkah, zelo blizu povprečja pa pri preostalih treh. To pomeni, da imajo slovenski dijaki bolj ekstenzivne navade z uporabo drog kot povprečni dijaki ESPAD držav, sploh pa pri vdihavanju hlapov.

Slika 13: Ključne spremenljivke za Slovenijo, ESPAD 2011, v % (če ni drugače navedeno)

Zaključek

Podatki ESPAD 2011 o razširjenosti uporabe alkohola, cigaret in preostalih psihoaktivnih snovi kažejo vrsto problematičnih področij v Sloveniji.

Najprej je treba poudariti vse večjo pogostost in količine popitih alkoholnih pijač. Med 15- do 16-letniki jih je le 7% odgovorilo, da še nikoli niso popili nobene alkoholne pijače. S pitjem alkoholnih pijač jih je skoraj tri četrtine začelo v starosti 13 let ali manj. 15% jih je bilo v tej starosti že opitih. Ob zadnji pivski priložnosti so z različnimi alkoholnimi pijačami popili v povprečju kar 5,4 cl čistega alkohola.

Opozoriti je treba na dejstvo, da je 60% vprašanih že kadilo tobak, v zadnjih 30 dneh pred anketo pa 32% – pogosteje dekleta kot fantje. Zveza med kajenjem in spolom sicer ni zelo močna, pa vendar je statistično značilna prvič v celotnem obdobju (1995–2011) raziskovanja razširjenosti kajenja tobaka med 15- do 16-letniki.

Podatki ESPAD 2011 o razširjenosti uporabe prepovedanih drog med všolano mladino kažejo v Sloveniji podoben trend kot v preostalih državah: umirjanje razširjenosti uporabe prepovedanih drog po vrhu, ki smo ga dosegli leta 2007, in ustalitev deleža mladih, ki imajo izkušnjo z uporabo katerekoli prepovedane droge – za Slovenijo je to 25%.

Zaskrbljujoče je vztrajno naraščanje razširjenosti vdihavanja hlapov zato, da bi bili zadeti, ki ga med slovenskimi anketiranci beležimo že vse od prve raziskave ESPAD.

Opozoriti je treba tudi na dejstvo, da je dostopnost drog povezana z njihovo uporabo. Če mladi zaznavajo, da bi si neko drogo priskrbeli s težavo, potem jih manj poseže po njej in obratno. Zato bi bilo smotrno bolj resno izvajati nadzor nad ponudbo in prodajo alkohola in tobaka mladini pod 18 let. Prav tako bi bilo treba okrepiti zaščito mladih pred ponudbo prepovedanih drog v okolici šol in krajev, kjer se pogosto zadržujejo.